

**SMERNICE ZA VSEBINSKO OBLIKOVANJE INTERNIH
ETIČNIH IN ESTETSKIH PRAVIL (KODEKSOV)
IZDAJATELJEV TELEVIZIJSKIH PROGRAMOV**

(strokovne podlage)

September, 2006

Uvod	3
I. Platforma smernic	5
II. Dejavniki za oblikovanje in urejanje televizijskega programa	7
1. Klasifikacija glede na možne učinke in vsebinske kategorije	7
1.1. Programske vsebine, ki se ne smejo predvajati	7
1.2. Programske vsebine, ki se lahko predvajajo pod določenimi pogoji	7
2. Časovne omejitve za predvajanje programskih vsebin	11
3. Opredelitve tehnične zaščite	12
4. Starostne omejitve	12
4.1. Otroci	14
4.2. Večji otroci	14
4.3. Mladoletni	14
III. Usmeritve za vsebinsko načrtovanje in urejanje televizijskega programa... 16	16
1. Splošno	16
2. Priporočila za interno klasifikacijo in programsko umestitev označenih vsebin	17
3. Druga priporočila glede usklajenosti programskih vsebin z zakonom in direktivo	20
3.1. Vsebina določil 84. člena ZMed	20
IV. Usmeritve za oblikovanje internih pravil (kodeksov) in njihovo uporabo.... 23	23
1. Odgovornost za oblikovanje internih pravil (kodeksov) in njihovo izvrševanje	23
2. Vsebina internih pravil oziroma kodeksov	24
3. Pravila za uresničevanje pritožbenega procesa	24
Priloga	25

Uvod

Smernice se vzpostavljajo v skladu z zakonskim določilom tretjega odstavka 44. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o medijih (Uradni list RS, št.: 60/06). So regulativni instrument, namenjen zaščiti otrok in mladoletnih pred potencialno škodljivimi programskimi vsebinami.

Zaščita otrok in mladoletnih pred programskimi vsebinami, ki bi lahko škodovale njihovemu fizičnemu, psihičnemu in moralnemu razvoju, je na področju radiodifuzije skupaj z ureditvijo zagotavljanja pravice do odgovora, kulturne raznolikosti in ureditve oglaševanja pomemben predmet pravno obvezujočih vsebinskih programskih navodil v okvirih Evropske unije. Navedeni vsebinski predpisi so posledica namere po vzpostavitvi močnega skupnega evropskega radiodifuznega trga.

Med glavnimi cilji smernic so:

- oblikovanje enotnega in celovitega razumevanja 84. člena spremenjenega in dopolnjenega Zakona o medijih (Uradni list RS, št.: 35/01, 62/03 - ORZMed84, 113/03 - odl. US, 16/04 - odl. US, 123/04 – odl. US, 96/05 – ZRTVS-1; 60/06 v nadaljevanju: ZMed),
- informiranje in svetovanje izdajateljem televizijskih programov in drugim zainteresiranim v zvezi z etičnimi in estetskimi merili oziroma internimi pravili ali kodeksi,
- vzpodbuda izdajateljem televizijskih programov za vzpostavitev enotnega in skupnega sistema klasifikacije in nadzora programskih vsebin z vidika njihove potencialne škodljivosti za otroke in mladoletne,
- izoblikovanje predloga za vključitev odgovornosti za zaščito otrok in mladoletnih pred potencialno škodljivimi programskimi vsebinami v organizacijsko in operativno shemo izdajateljev televizijskih programov.

Smernice niso pravno zavezujoč predpis, vendar izdajatelje televizijskih programov opozarjajo na pomembna zakonska določila in nekatere druge obveznosti, tudi mednarodnega značaja, ki so povezane z zaščito določenih skupin gledalcev in gledalk. Smernice hkrati s strokovno relevantnega mesta, ki je zakonsko opredeljeno, podajajo okvirne napotke za oblikovanje internih pravil ali kodeksov izdajateljev.

Smernice vzpostavljajo sistem za uravnavo programskih vsebin, ki bi lahko škodovale fizičnemu, psihičnemu in moralnemu razvoju otrok in mladoletnih. Predstavljajo prehodno stopnjo h kompleksnejši regulaciji, ki bo primerljiva s strokovno referenčnimi rešitvami v

kontekstu Evropske unije. V tem smislu gre za fleksibilen sistem, ki naj se odziva na povratne informacije s strani zainteresiranih družbenih skupin.

Pojmovanje potencialne škodljivosti določenih programskih vsebin za otroke in mladoletne ni stvar univerzalno veljavnih kategorij. Pogojeno je z družbenim in kulturnim kontekstom, a tudi z osebno zaznavo in razumevanjem.

Znanost v veliki meri potrjuje, da imajo nekateri avdiovizualni materiali neposredne škodljive učinke, vendar hkrati, čeprav v manjšem obsegu, uveljavlja tudi nasprotno argumente. Znanstveno bolj nedvoumno dokazane so trditve o posredni škodljivosti vsebin, ki jih obravnavajo smernice; v tem smislu je pozornost namenjena tistemu učinku zlasti televizijskega nasilja in pornografije, ki ga poimenujemo z normalizacijo oziroma naturalizacijo. Gre za to, da vsakdanje prikazovanje očitnega in prikritega psihičnega in fizičnega nasilja, prikrito ali odkrito nasilne pornografske spolnosti in drugih oblik (samo)razdiralnega vedenja vzpostavlja norme dojemanja teh pojavov v vsakdanjem življenju. Običajnost prikazovanja določenih potencialno škodljivih programskih vsebin vpliva na zmanjšanje občutljivost za vse oblike nasilja in nasilnosti v pornografski seksualnosti. Lahko trdimo, da proces normalizacije oziroma naturalizacije nasilja in pornografske seksualnosti vključuje proces desenzibilizacije.*

Zaradi določenih dejavnikov (ambivalenten odnos znanosti do neposrednih škodljivih učinkov in težja predstavljenost posrednih učinkov obravnavanih potencialno škodljivih vsebin, odvisnost pojmovanja potencialne škodljivosti od družbenega in kulturnega okolja) ni možno vzpostaviti obče veljavnega in trajnega sistema za uravnavanje programskih vsebin, ki bi lahko škodovala otrokom in mladoletnim. Zato mora biti sistem transparenten. V tem smislu so smernice rezultat nuje in želje po razvidni osnovi za samoregulacijo izdajateljev programskih vsebin z internimi pravili oziroma kodeksi. Tu je tudi vzrok za obširnejši opis dejavnikov potencialne škodljivosti nekaterih programskih vsebin in meril za njihovo ureditev.*

* Zillmann D. in Bryant, J. (ur.), *Pornography. Research Advances & Policy Considerations*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale in Hove & London 1989; Valkenburg, P., Beentjes, H., Nikken, P in Tan, E., *Kijkwijzer: The Dutch Rating System for Audiovisual Productions*, NICAM (the Netherlands Institute for the Classification of Audiovisual Media), www.kijkwijzer.nl/engels/ekijkwijzer.htm, zajem 5. 9. 2006.

* Zaradi strukturiranja vsebine v prid jasnosti uporabljenih pojmov in večji razumljivosti sistema se določeni opisi prekrivajo. Podvajanje tematik je značilno zlasti pri opredeljevanju prikazov nasilja in pornografije.

Razvidnost v pristopu tako k smernicam kot k internim pravilom oziroma kodeksom pa ima še drugoten pomen; usmerja k nujnemu osnovnemu konsenzu zainteresiranih oziroma vpletenih javnosti na nacionalnem nivoju, kar je pomembno še zlasti glede na to, da akterje na področju radiodifuzije ločujejo tudi povsem nasprotni interesi.

I. Platforma smernic

Smernice so prvi korak k prepoznavnemu in delujočemu koregulativnemu sistemu za urejanje potencialno škodljivih programskih vsebin; koregulacija kot najbolj učinkovit način reguliranja je v skladu z evropskimi dokumenti obravnavana kot kombinacija zavezujočih pravnih aktov in drugih regulativnih dejstev in dejavnosti, pri čemer so regulativna razmerja in postopki stvar najbolj vpletenih akterjev.* Čeprav uradna definicija koregulacije v okviru EU ne obstaja, se je oblikovala na strokovnem nivoju. Vključuje namen koregulacije, ki je v uresničevanju javnih strateških ciljev, usmerjenih v družbeni razvoj. Hkrati mora obstajati zakonska povezava med nedržavnim in državnim regulativnim sistemom, pri čemer država daje nedržavnim regulatorjem popolno pooblastilo, sama pa uporablja regulativna sredstva, da vpliva na želeni izid regulativnega procesa. Slovenski radiodifuzni trg se z vzpostavljenim razmerjem med zakonom, smernicami in kodeksi na področju regulacije potencialno škodljivih programskih vsebin umešča med legitimne evropske koregulativne sisteme.* V kolikor koregulativni sistem ne prinaša pričakovanih rezultatov, si lahko zakonodajna oblast v skladu s stališči, ki so se oblikovala v okviru Evropske unije, pridrži pravico do neposredne uporabe zakonskih določil.*

Na nacionalnem nivoju smernice skupaj s 84. členom Zakona o medijih predstavljajo tudi avtonomno rešitev države članice EU na področju zaščite otrok in mladoletnih v zvezi s programskimi vsebinami, ki bi lahko škodile njihovemu fizičnemu, psihičnemu in moralnemu

* Evropska komisija, *European Governance – a White Paper* (Bela knjiga), COM(2001)428 final, http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2001/com2001_0428en01.pdf, zajem 10. 9. 2006.

* Final Report. Study on Co-Regulation Measures in the Media Sector. Study for the European Commission, Directorate Information Society and Media, Unit A1 Audiovisual and Media Policies, Tender DG EAC ¾, 2006, str. 18, 35 in 37.

http://ec.europa.eu/comm/avpolicy/info_centre/library/studies/corequal-final-report.pdf, zajem 15. 9. 2006.

* Evropska komisija, Sporočilo komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij o prihodnosti regulativne avdiovizualne politike, COM (2003) 784 končna, 15. december 2003, Bruselj. Navedeno po *Televizija po Evropi. Regulacija, politika in neodvisnost*, (poročilo 2005 za Slovenijo), EU monitoring and advocacy program, Open Society Institute, Budimpešta 2006, str. 92.

razvoju. 22. člen Direktive Evropskega parlamenta in Sveta o televiziji brez meja^{*} je glede na cilj zavezujoč okvir tako za 84. člen Zakona o medijih kot za smernice. Prvi in tretji odstavek navedenega člena direktive pa prepuščata oblikovanje konkretnih ukrepov posameznim državam.*

Z vidika širše vsebinske platforme mednarodno pravno zavezujočih dokumentov na področju človekovih pravic in svoboščin so 84. člen Zakona o medijih in smernice izraz določenih izjem od načela pravice do svobodnega izražanja misli in idej.* Njihova omejitev z namenom zaščite otrok in mladoletnih je prepoznana kot zagotovitev človekovih pravic družbeni manjšini; slednje se odraža tudi v Ustavi Republike Slovenije, v njenem 56. členu: »Otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem.«

Primarna predmeta reguliranja 84. člena Zakona o medijih in smernic z gledišča potencialne škodljivosti programskih vsebin sta pretirano nasilje in pornografija. Ker gre za pojma, katerih razumevanje je odvisno ne le od družbenih in kulturnih, temveč tudi od osebnostnih dejavnikov, se opredeljujeta že uvodoma z merili, vpeljanimi v okviru pričujočih smernic.

Programske vsebine, ki vključujejo pretirano nasilje, se določajo po kriterijih pogostosti takih prizorov, stopnji izvedljivosti v posnemanju in vsiljivosti prikazov (intenzivna glasba, resnost telesnih poškodb, podrobnost prikazov). Med pretirano nasilne vsebine uvrščamo tudi grobo nasilje nad živalmi in prikaze izjemne groze.

Programske vsebine, ki vključujejo pornografski žanr vključno s podžanri, se določajo, prvič, z zunanjimi merili (izvor produkcije in komercialni namen žanra, ki vključuje komodifikacijo akterjev oziroma akterk in njihovih teles, in predpostavljene načini konzumpcije), in drugič, s pomočjo splošne vsebinske značilnosti, ki je v prikazovanju nedvoumno seksualnega vedenja realnih ali realističnih akterjev in akterk.* Glede na to, da nekatere sodobne

* Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 97/36/ES z dne 30. junija 1997o spremembi Direktive 89/552/EGS o usklajevanju nekaterih zakonov in drugih predpisov držav članic o opravljanju dejavnosti razširjanja televizijskih programov, *Uradni list*, L 202, 30/07/1997 (31997L0036).

* Drug dokument ugotavlja, da so od posameznih družbenih in kulturnih okolij različnih držav odvisne tako formulacije, kaj je škodljiva vsebina, kot ugotavljanje sprejemljivih tehničnih metod.

Fourth report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the application of Directive 89/552/EEC "Television without Frontiers, COM/2002/0778 final.

* Konvencija o človekovih pravicah in svoboščinah in Splošna deklaracija človekovih pravic.

* Zaradi manka splošne definicije pornografije v dokumentih Evropske unije pričujoča opredelitev izhaja iz priredbe uradne evropske definicije otroške pornografije. Svet Evropske Unije, Council

znanstvene in legislativne konceptualizacije pornografijo umeščajo na področje performativnega (t. j. delujočega) govora, torej bolj na področje delovanja kot izražanja, je smotrna dodatna opredelitev pornografije z vidika njenega učinkovanja. Pornografija je v tem kontekstu žaljiva in ima človeško ponižujoč učinek.* Poleg tega prispeva k spolni diskriminaciji in otrokom in mladoletnim predstavlja podobe družbene neenakosti spolov kot normo.* Pornografske vsebine, ki so v tem smislu najbolj izpostavljene, poleg nasilne pornografije vključujejo pornografijo z nekonsenzualno spolnostjo. Ta je prepoznavna po prikazih grobega obravnavanja in groženj, nadaljevanja spolnosti tudi po trenutku, ko to druga oseba zavrne, in seksualnosti z osebo, ki je bila v ta namen alkoholizirana ali prepričana oziroma prisiljena v konzumpcijo drog.

II. Dejavniki za oblikovanje in urejanje televizijskega programa

1. Klasifikacija glede na možne učinke in vsebinske kategorije:

1.1. Programske vsebine, ki se ne smejo predvajati

Programske vsebine, ki bi lahko resno škodovale psihičnemu, fizičnemu ali moralnemu razvoju otrok in drugih oseb, mlajših od 18. let, zlasti tiste, ki vključujejo pretirano nasilje, določeni pornografski podžanri z eksplicitnim nasiljem: pedofilski in nekrofilski materiali, pornografija s prizori sodomije, sado-mazohistična pornografija, in vse druge oblike pornografije, ki vključujejo prikaze spolnih dejanj z uporabo takoj prepoznavnega in grobega nasilja, ne smejo biti predvajane.

1.2. Programske vsebine, ki se lahko predvajajo pod določenimi pogoji

Programske vsebine, ki lahko škodujejo psihičnemu, fizičnemu in moralnemu razvoju otrok in mlajših od 18. let, in sicer zlasti:

framework decision 2004/68/JHA, 22. December 2003, on combating the sexual exploitation of children and child pornography.

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2004/l_013/l_01320040120en00440048.pdf

Na ta način pornografske prizore definira na primer 211. člen norveškega Splošnega civilnega kazenskega zakonika (General Civil Penal Code): »(...) pornografski opis pomeni seksualni opis, ki se zdi žaljiv ali ima lahko na drugačen način ponižujoč in slabšalen učinek (...).« V legislativi so definicije pornografije izjema, če se pojavljajo, je to praviloma v okviru kazenskega in ne civilnega prava.

<http://www.ohchr.org/english/issues/children/rapporteur/Norway%20Gov.doc>, zajem 12. 9. 2006.

Gre za resolucijo Evropskega parlamenta o pornografiji, v skladu s katero je ta delovanje, »sistematična praksa izrabljanja in podrejanja na osnovi spola, ki prikrajša ženske (...) in prispeva k neenakosti spolov, obstoječim strukturam neenake družbene moči, ženski podrejenosti in moški dominaciji.« Protocol, EP, 17 December 1993, PV 50, PE 177.124 in P.59 (K), Sections 5.A., 5.B., 13., 14. Navedeno po Elman, R. A. (ur.), *Sexual Politics and the European Union*, Berghahn Books, Providence in Oxford 1996, str. 57-58.

1.2.1. Nasilne programske vsebine: oddaje in druga avdiovizualna dela, ki se predvajajo po televiziji ter prizori s fizičnim, verbalnim in drugim psihičnim nasiljem in (samo)destruktivnim vedenjem, vključujočim strah, diskriminatoren jezik in nevarno obnašanje, zlorabo alkohola in mehkih drog, rabo težkih drog in okultnih praks ter močno preklinjanje.

V okviru pričujočih smernic pojmujeemo nasilje v širokem pomenu besede, kar pomeni, da vanj vključujemo vsako prikazovanje vedenja, ki na kakršenkoli način oškoduje ali poškoduje druge in/ali samega akterja oziroma akterko. Tak pristop je posledica omejenosti slovenskih zakonskih vsebinskih določil na nasilje, seksualnost in pornografijo, po drugi strani pa se zgleduje po ukrepih v državah EU z najbolj razvitimi sistemi vsebinske regulacije televizije; ti poleg seksualnosti in nasilja vključujejo sledeče vsebinske kategorije:

- strah,
- diskriminacijo,
- težke droge in zlorabo mehkih drog in škodljivih substanc,
- preklinjanje.

Ker najboljši in v okviru EU strokovno potrjeni nizozemski sistem Kijkwijzer kletvice sicer vključuje v sistem označevanja potencialno škodljivih vsebin, a zaradi njih ne omejuje programa, jih tudi smernice ne vključujejo med vsebinske dejavnike za regulacijo; vzrok je tudi v tem, da priporočeni sistem označevanja zaenkrat ne posreduje navodil za označevanje potencialno škodljivih vsebinskih kategorij, ampak zgolj za starostne omejitve; omejevanje programskih zaradi samega preklinjanja ni realna možnost, ker se praviloma pojavlja ob nasilnih vsebinah.

Smernice med vsebinske dejavnike za regulacijo umeščajo nevarno vedenje (hitra vožnja, skakanje z višine, igranje z orožjem in eksplozivnimi sredstvi, neprimerna uporaba kuhinjskih nožev in drugih gospodinjskih pripomočkov in delovnega orodja, zloraba uspaval, koitus brez uporabe kondoma, izpostavljanje na nevarnih mestih, na primer na železniških tirih ali cesti itd.), ki je potencialna nova kategorija v navedenem tujem sistemu.*

Kot nasilne se pojmujejo tudi vsebine, ki prikazujejo nasilje tako, kot da gre za spolnost (posilstvo, poskus posilstva, druge oblike fizično in psihično očitno nasilnega poseganja v intimnost druge osebe);* v kontekstu smernic je nasilno tudi diskriminatorno vedenje (raznovrstno poniževanje na osnovi spola, rase, etnične oziroma nacionalne pripadnosti,

*Gl. Valkenburg, P., Beentjes, H., Nikken, P in Tan, E., *Kijkwijzer: The Dutch Rating System for Audiovisual Productions*, NICAM (the Netherlands Institute for the Classification of Audiovisual Media), www.kijkwijzer.nl/engels/ekijkwijzer.htm, zajem 1. 9. 2006.

* Prav tam.

družbenega razreda, spolne usmerjenosti, starosti, telesne pojavnosti ipd.), ustrahovanje (vzbujanje strahu in groze) in uničevalno izvajanje okultnih praks.

Fizično in psihično nasilje je lahko prikazano na fantazijski oziroma artistski način, lahko pa je zelo realistično. Enako velja tudi za druga navedena nasilna vedenja. Realizem, značilen za določene produkcijske zvrsti, pa poveča tudi tesnobo pri percepciji poškodb, kar prispeva k možnostim za škodljivo učinkovanje.

Programske vsebine lahko vključujejo tudi resnično nasilje, ki se zgodi v okviru produkcije (pogovorne in resničnostne oddaje, pornografija), pri čemer je nasilno vedenje lahko celo zaželeno, saj ga spodbuja voditelj oziroma voditeljica in po možnosti tudi občinstvo. Tak pristop k prikazovanju nasilja zbuja pri otrocih in mladoletnih veliko željo po posnemanju.

Nasilje nad drugo osebo ali osebami (nasilje v ožjem pomenu besede) se v programskih vsebinah deli na:

- neoboroženo pretepanje,
- nasilje z vsakovrstnim orožjem ali z zlorabo orodja in drugih pripomočkov,
- vojno nasilje,
- fizično in psihično mučenje,
- nasilje, povezano s kriminalom in
- nasilje »kot spolnost« (posilstvo in drugo očitno nasilje nad osebno in posebej spolno integriteto).

Pri presoji vseh nasilnih programskih vsebin je zelo pomemben dejavnik realna izvedljivost nasilnega dejanja, saj večja stopnja predstavljalivosti poveča tudi tveganje za škodljivi učinek v smislu zmanjšanja občutljivosti za nasilje in oponašanja takega vedenja.

Realizem, značilen za določene produkcije, pa poveča tudi večji učinek pri percepciji poškodb, kar prispeva k možnostim za škodljivo učinkovanje.

Programske vsebine, ki vključujejo elemente strahu, so potencialno škodljive zlasti v primeru, ko gre za domača prizorišča (dom, bližina doma). Strahu in tesnobe pri gledanju ne povzročajo zgolj grozljivi akterji/ke ali predmeti, temveč tudi izrazi strahu, groze in agonije, saj se zlasti otroci z njimi zelo lahko identificirajo. K učinku strašljivosti oziroma grozljivosti prispevajo tudi zvočni efekti in glasba. Pri opredeljevanju tovrstnih nasilnih vsebin je pomembno upoštevati, da otroci do sedmih let ne zmorejo distance, ki bi zmanjšala učinek.

Programske vsebine, ki vključujejo diskriminacijo (npr. na podlagi spola, rase, nacionalne in etnične pripadnosti, religije, spolne usmerjenosti, družbenega razreda, telesne pojavnosti), imajo lahko normalizacijski efekt, kar pomeni, da otroci in mladoletni doživljajo tako vedenje kot običajno in primerno za posnemanje.

Programske vsebine, ki vključujejo rabo težkih drog in zlorabo mehkih drog in alkohola, pogosto vzbujajo vtis, da gre za pozitivno delovanje, ki ga otroci in mladoletni lahko jemljejo za vzor.

Pri opredeljevanju programskih vsebin, ki vključujejo nasilje okultnih praks, je pomembno ustrezno definirati okultno. Gre za izvajanje skrivnih veščin, usmerjenih k negativnim učinkom. Razlikujemo jih od fenomenov paranormalnega, astrologije, prerokovanja, jasnovidnosti in podobnega.

Nasilne programske vsebine promovirajo nasilno vedenje in pri vseh starostnih skupinah otrok in mladoletnih povzročajo zmanjšanje občutljivosti za nasilje (desenzibilizacija).

1.2.2. Seksualne programske vsebine: oddaje in druga avdiovizualna dela, predvajana po televiziji, ter prizori s človeško seksualnostjo, prikazano na način, ki otrokom in mladoletnim v vsakdanjem življenju ni enostavno dostopen.

Prikazovanje konsenzualne in nediskriminatorne seksualnosti samo po sebi v skladu z rezultati socialnopsiholoških raziskav ni pojmovano kot načeloma potencialno škodljivo za fizični, psihični in moralni razvoj otrok in mladoletnih. Kljub temu je potrebno upoštevati, da so otroci do 12. leta starosti običajno v zadregi, če vidijo prikaze seksualnosti skupaj s starši ali drugimi odraslimi; hkrati jih pogosto napačno razumejo kot obliko nasilja in zato v njih vzbujajo tesnobo. Za starejše otroke in mladoletne pa seksualne programske vsebine pogosto pomenijo najbolj pogost način seznanjanja s spolnostjo, ki pa se odraža v nestvarni podobi o njej. K temu sodi tudi predstava o tem, da so subtilne oblike nasilja (namerno zavajanje, manipulativno prepričevanje, alkoholiziranje druge osebe) v spolnosti ustrezne in tudi nagrajene. Hkrati programske vsebine, ki prikazujejo seksualnost, praviloma opuščajo priložnost za informirane in ozaveščene prikaze spolnosti (uporaba kontracepcije in posebej kondomov, psihofizična spolna senzibilnost, možnost izbire seksualnih vlog).

Pri presoji ustreznosti programskih vsebin, ki vključujejo seksualnost ali so pretežno seksualne, je potrebno upoštevati, da se seksualni prizori v pornografskih filmih razlikujejo

od seksualnih prizorov v drugih oddajah in avdiovizualnih delih, ki se predvajajo po televiziji. Razlika je tako v kontekstu prizorov, značilnem za žanr, kot v sami postavitvi prizorov, vključujoči pojavnost akterk in akterjev, njihovo razmerje in sceno s pripadajočimi predmeti. Kot prizori pornografske seksualnosti se v skladu z izvornim pomenom termina pornografija obravnavajo tudi deli oglaševalskih, zabavnih, dokumentarnih in resničnostnih oddaj, ki vključujejo prikaze komercializirane seksualnosti (oglasila za vroče telefone, »dokumentarni« posnetki predstav v nočnih klubih in klasičnega prostituiranja); predvajanje teh vsebin se obravnava na enak način kot predvajanje pornografije, razen v primeru, kadar so pornografski prizori predstavljeni v ustrezni družbeno kritični luči.

1.2.3. Pornografija: pornografski šik, pornoromanca in druge dominantne pornografske žanrske oblike z značilnimi ponižujočimi prikazi pornografske spolnosti, ki vključujejo neenako razmerje moči z vidika spola, rasne, nacionalne in etnične pripadnosti, spolne usmerjenosti, družbenega sloja in delovnih, starostnih ali drugih razmerij; žanr opredeljuje tudi značilno obravnavanje telesnosti, ki neuravnoteženo po eni strani komodificira, po drugi pa glorificira anatomske značilnosti in na ta način vzpostavlja stereotipno in hierarhično razmerje med seksualnimi vlogami.

Pornografija, v kateri prevladuje nasilje, je strokovno poimenovana z izrazom nasilna pornografija; v primeru, ko pornografija vključuje prizore s splošno prepoznavnimi oblikami nasilja, se imenuje nekonsenzualna pornografija; slednja se lahko v klasičnih opredelitvah pornografskih pod-žanrov pojavi tudi v registru t. i. mehke pornografije.

2. Časovne omejitve za predvajanje programskih vsebin, ki bi lahko škodovale otrokom in mladoletnim

Zakonsko določena časovna omejitev za določene potencialno škodljive vsebine, ki predstavlja uveljavljeno regulativno orodje časovne zaščite, velja med 24.00 in 5.00 uro; smernice vključujejo predlog za dodatno časovno omejitev določenih vsebin, ki so sprejemljive samo za otroke nad 12. letom starosti, in ne za mlajše, na čas od 21. ure naprej.

Smernice tako uveljavljajo dva časovna praga, in s tem dva časovna intervala, v katerih so lahko predvajane posamezne vrste potencialno škodljivih vsebin*:

- med 21. uro in 5. uro: vsebine, ki niso primerne za otroke, mlajše od 12 let, ter vsebine, ki niso primerne za otroke, mlajše od 15 let,
- med 24. uro in 5. uro: vsebine, ki niso primerne za mlajše od 18 let.

* Značilnosti potencialno škodljivih vsebin glede na starost so navedene pri starostnih omejitvah, opredelitve pa pri vsebinski klasifikaciji.

Čeprav je časovna zaščita (watershed) primerno sredstvo za uravnavanje potencialno škodljivih programskih vsebin, velja upoštevati, da gre le za eno izmed sredstev, ki je lahko učinkovito zgolj, če je usklajeno z ostalimi.

Posebna pazljivost in celovito reguliranje sta pomembna pri otrocih. Poleg uvedbe natančnega večernega časovnega varovala **se priporoča pazljivo načrtovanje sporeda zlasti v obdobjih, ko otroci zaradi počitnic v večji meri gledajo televizijo**, in programske vsebine, namenjene predvsem njim, trajajo do te ure ali dlje. Nenaden prehod na opazno močnejše vsebine lahko pri njih povzroči tesnobo.

3. Opredelitve tehnične zaščite

Tehnična zaščita, ki je v drugem odstavku 84. člena ZMed navedena izključno generalno, je dodatno opredeljena z drugim in tretjim odstavkom 22. člena evropske direktive o televiziji brez meja. Ustrezna tehnična zaščita je pogojena s kodirano dostopnostjo programa in programskih vsebin. Ne glede na način izvajanja televizijskih storitev (vključno s plačljivo, pay per view televizijo) mora biti dostop omogočen zgolj preko tehničnih sredstev, ki zagotavljajo, da programske vsebine, obravnavane v pričujočem registru, lahko gledajo zgolj za to avtorizirane odrasle osebe. Način delovanja varnostnega sistema mora biti temeljito obrazložen in posredovan vsem naročnikom in naročnicam. V primeru plačljive televizije, ko so programske vsebine dostopne preko naročnine, mora račun vključevati natančen pregled vsebin, vključno z datumi in časom gledanja. Tehnološka opremljenost za navedene načine nadzora je norma, oblikovana v dokumentih Evropske unije s področja radiodifuzije.

Tehnična zaščita se uporablja skupaj s časovno zaščito, kar je v skladu z zakonskimi določili 84. člena zakona o medijih.*

4. Starostne omejitve

Zakonsko določena starostna omejitev za predvajanje potencialno škodljivih vsebin zadeva dve starosti, tj. 15 let in 18 let; poleg tega se s smernicami uvaja starostna meja za starejše otroke, ki opredeljuje starostno skupino nad 12 let.

Ker je glede na različne kognitivne sposobnosti in emocionalne značilnosti otroška doba strukturirana, se priporoča dodatna razvrstitev in označevanje potencialno škodljivih

* Hkratno uporabo obeh načinov zaščite določa na primer tudi britanski zakon o radiodifuziji: Ofcom Broadcasting Code, <http://www.ofcom.org.uk/tv/ifi/codes/bcode/>, zajem 28. 8. 2006.

programskih vsebin za otroke pred zgodnjo adolescenco, pri katerih sta zaradi možnega škodljivega učinkovanja gledanja televizije potrebna prisotnost in razlaga staršev oziroma skrbniških oseb (tj. vodstvo).

Starostne omejitve, ki jih priporočajo smernice, tako skupaj s skupino nad 18 let zaobjemajo štiri starostne skupine. Te so konstituirane v povezavi s sprejemljivostjo potencialno škodljivih programskih vsebin za populacije določenih starosti:

- potencialno škodljive programske vsebine, pri katerih je v primeru, da otroci še niso dopolnili 12. let, zaželeno vodstvo staršev ali skrbniških oseb: VS
- potencialno škodljive programske vsebine, sprejemljive za otroke in mladostnike od 12. leta starosti naprej: 12+
- potencialno škodljive programske vsebine, sprejemljive za otroke in mladostnike od 15. leta starosti naprej: 15+
- potencialno škodljive programske vsebine, sprejemljive za osebe od 18. leta starosti naprej: 18+

Izraz vsebine oziroma filmi za odrasle, ki se je v Sloveniji začel pojavljati na področju regulacije za otroke in mladoletne potencialno škodljivih programskih vsebin, je s strokovnega vidika manj primeren, ker pornografska industrija uporablja to terminologijo (angl. *adult*) kot žanrsko oznako za določeno mehkejšo zvrst pornografije.

Dodatno opredeljevanje programskih vsebin glede na starostne skupine otrok, ki ga priporočajo smernice, naj se odraža v času predvajanja določenih oddaj, avdiovizualnih del in prizorov in pozorni uporabi simbola »vodstvo staršev ali skrbniških oseb«.

Pri označevanju programskih vsebin s simbolom VS se je treba posvetiti zlasti psihologiji manjših otrok. Priporočilo za vodstvo ob spremljanju televizije pa velja tudi za večje otroke. Starostna meja 12 let je bila izbrana glede na izkazano skrb staršev oziroma odgovornih za otroke v obdobju zgodnje adolescence. Čeprav bodo izdajatelji programskih vsebin pričujoče usmeritve upoštevali, se priporoča tudi, da javno opozorijo na odgovornost staršev za nadzor otrok pri gledanju televizije in hkrati poskrbijo za učinkovito promocijo označevanja v javnih medijih.

Sledi opis značilnosti otrok in mladoletnih znotraj opredeljenih starostnih skupin in glede na programske vsebine.

4.1. Otroci, ki za morebitno spremljanje določenih programskih vsebin potrebujejo vodstvo staršev oziroma skrbniških oseb:

Majhni otroci do 6. leta po znanstvenih dognanjih ne ločijo ustrezno med medijskimi uprizarjanji stvarnosti in fantazije. Kljub temu običajnih otroških – *slapstick* – risank in animiranih filmov ne jemljejo resno. Preplašijo pa jih grozljive in nasilne vsebine v animiranih filmih za starejše otroke in mladoletne. V primeru, da vsebine vključujejo nasilje in strah, jih je smotno uvrstiti na spored v času, ko je manj verjetnosti za prisotnost zelo majhnih otrok.

Pri aplikaciji simbola za označevanje programskih vsebin, ki priporoča vodstvo staršev oziroma skrbnic in skrbnikov, se v skladu s strokovnimi dognanji svetuje posebna pazljivost pri celotni ciljni skupini otrok, ki imajo manj kot 10 let. Gre namreč za otroško dobo velike občutljivosti predvsem za nasilne vsebine.

Otroci starosti od 10 do 12 let pridobivajo na sposobnosti abstraktnega mišljenja, vendar se je pri tej starostni skupini kljub temu dobro izogniti programskim vsebinam z realističnimi prikazi psihičnega in fizičnega nasilja, strahu, seksualnosti, diskriminacije, (zlo)rabe škodljivih substanc in nevarnega vedenja.

4.2. Večji otroci s priporočenim omejenim dostopom do potencialno škodljivih programskih vsebin

Otroci nad starostjo 12 let se radi skozi medije seznanjajo s svetom odraslih; na ta način se naučijo vzorcev vsakdanjega vedenja in obvladovanja situacij. Močno se identificirajo s prikazi realnih oseb ali realističnimi liki. Ob tem pogosto idealizirajo njihove psihološke in socialne karakteristike, kar utegne imeti škodljive posledice zlasti v povezavi z nasilnimi vsebinami in pornografijo.

4.3. Mladoletni s priporočenim omejenim dostopom do potencialno škodljivih programskih vsebin

Mladoletni nad starostjo 15 let so še bolj kot otroci dovzetni za medijsko glorifikacijo nasilja, vključujočega oblike nevarnega vedenja, diskriminacijo, pornografsko seksualnost, strašenje. Znanstvene raziskave porast priložnostnih delikventnih dejanj v adolescenci povezujejo tudi z navedenim medijskim trendom. Mladoletni se namreč doživljajo kot robna družbena skupina, ki nima veliko izgubiti - hkrati pa opazno družbeno destruktivno vedenje vzbuja želeno pozornost. Za to obdobje odraščanja je značilna močna skupinska pripadnost in medsebojno spodbujanje pri oponašanju medijskih modelov v izzivalnem in nasilnem vedenju, pri čemer je v skladu z nekaterimi socialnopsihološkimi ugotovitvami pripravljenost

za tako identifikacijo in skupinsko delovanje večja pri fantih kot pri dekletih, kar je osebno in družbeno razdiralno ne le v povezavi z nasilnimi, temveč tudi s pornografskimi in nasilnimi spolnimi vsebinami, kadar te ne vključujejo ustreznega kritičnega pomena.

Ambivalenten odnos do nasilnih programskih vsebin je vzrok, da želijo mladoletni premagati tesnobo in odpor, ob tem pa pogosto precenjujejo svoje zmožnosti. Zato je toliko bolj pomembno, da so na primer žanrski filmi, ki vključujejo veliko nasilja, kot so na primer grozljivke ali nekatere kriminalke in filmi o zločinih, primerno označeni; mladoletni se tako naučijo sprejemati odgovornost za svojo izbiro ali pa se predhodno pogovorijo o potencialno škodljivih vsebinah. Enako pravilo velja za resničnostne, zabavno dokumentarne, komercialne in hibridne oddaje, ki promovirajo nevarno vedenje, prikrito ali odkrito nasilje v povezavi s spolnostjo, nestvaren odnos do seksualnosti in različne oblike diskriminacije.

Željeno je, da izdajatelji programskih vsebin poskrbijo za zaščito otrok in mladoletnih tako, da ustrezno usklajujejo starostne omejitve s časom predvajanja in tehnično zaščito, ustrezno interno klasifikacijo programskih vsebin in označevanjem.

III. Usmeritve za vsebinsko načrtovanje in urejanje televizijskega programa

1. Splošno

1.1. Program naj bo primeren tako z vidika dejavnikov za označevanje (opredelitev programskih vsebin, ki lahko škodujejo razvoju otrok in mladoletnih, časovna in tehnična zaščita, starostna omejitve in uporaba simbolov) kot z drugih vidikov, med katerimi so:

- druge značilnosti programske vsebine,
- pričakovano število otrok in mladoletnih pred ekranom, pri čemer je treba upoštevati šolski urnik, vikende in počitnice,
- terminski začetek in konec dnevnega predvajanja programskih vsebin, tj. časovni okvir televizijskega sporeda,
- značilnosti izdajatelja televizijskega programa in njegovega programa,
- pričakovanja gledalk in gledalcev v zvezi s programskim sporedom glede na dan in čas predvajanja,
- kulturno okolje s prevladujočimi konstrukcijami, tj. podobami in idejami o spolnosti in nasilju.

1.2. Poleg priporočil v zvezi z zaščito otrok in mladoletnih, ki se tičejo predvajanja, velja upoštevati splošno programsko usmeritev, da osebe pod 18. letom starosti ne smejo biti izpostavljene nasilju ali seksualnosti med njihovo udeležbo v programu, ne glede na morebitno privolitev staršev ali skrbnika.

1.3. Postopnost uvajanja programskih vsebin, ki bi lahko škodovale otrokom in mladoletnim v programski spored: za prehod k vsebinam, namenjenim starejšim otrokom ali mladoletnim in vsebinam, ki so primerne samo za odrasle osebe, se priporoča postopnost, tj. premena vsebin glede na njihovo primernost za določeno starost naj ne sledi takoj po uri, določeni za časovno zaščito.

1.4. Za programske vsebine, ki so na sporedu brez zakonskih omejitev in že navedenih priporočil, se svetuje občutljivost glede na dodatno morebitno škodo, ki bi jo lahko povzročile otrokom. Posebno pozornost je treba nameniti prikazovanju stvarnih nasilnih in/oziroma seksualnih dejanj, katerih žrtve, priče ali storilci so otroci. Izogniti se je potrebno posredovanju ključev, ki bi lahko razkrili identiteto otrok, vpletenih na navedene načine v nasilne (tudi nasilne seksualne) zločine.

1.5. Posebno pozornost je treba nameniti programskim vsebinam informativne, zabavne oziroma resničnostne oziroma zabavno-dokumentarne (»doku-limonada«) narave, ki so sicer primerne za predvajanje pred uro časovne zaščite za določeno starost, a lahko vključujejo prizore, ki brez komentarja staršev ali druge odgovorne osebe povzročijo pri otrocih in mladoletnih tesnoba občutja. Predvsem komercialne oddaje lahko tudi v tako pojmovanem normalnem kontekstu prikazujejo različna nasilna dejanja nad duševnostjo in telesom (na primer realistični prizori kirurških posegov zlasti pri lepotnih operacijah, zlorabe nastopajočih v zabavnih pogovornih oddajah in resničnostnih tekmovanjih).

1.6. Pri interni klasifikaciji programskih vsebin je smiselno upoštevati tudi produkcijski način. Pri časovnem umeščanju oddaje v spored je pomembno, ali je bila posneta vnaprej ali pa se snema v živo in so možni potencialno škodljivi prizori.

1.7. Čeprav se primernost oddaj in drugih predvajanih del presoja glede na prizore nasilja v širšem pomenu besede, spolnosti in pornografije, je le-te potrebno obravnavati tako posamezno kot glede na kontekst. Smiselno je upoštevati dvojno perspektivo; razumevanje prizorov nasilja in spolnosti je odvisna od konteksta (na primer bojevit prizor v umetniškem filmu, ki kritično obravnava kriminal, ima drugačen smisel kot prizor pretepa v resničnostnem šovu), vendar se pri sodobnem gledanju televizije s preklapljanjem dodaten pomen lahko izgubi. To je pomembno predvsem pri načrtovanju sporeda v dnevnikih in zgodnjih večernih urah, ko so pred ekranom tudi mlajši otroci. Večji realizem in teža prikaza (resnost zlorabe ali poškodbe) pomenita več možnosti za škodljivo učinkovanje. K tej prispeva tudi taka karakterizacija storilca ali storilke nasilnega dejanja, ki vzbuja simpatijo, in nekaznovanost za nasilje oziroma celo pohvala.

1.8. Pri opredeljevanju nasilnih prizorov je pomemben dejavnik tudi izid nasilnega dejanja. Hitra in pozitivna razrešitev situacije z nasilnim vedenjem zmanjša možnost škodljivega učinka na razvoj otrok in mladoletnih. Prav tako velja pri presoji upoštevati morebitne elemente humorja, ki blažijo učinke prikazovanja nasilja.

2. Priporočila za interno klasifikacijo in programsko umestitev označenih vsebin (»označevalni ključ«)

2.1. Programske vsebine, ki so namenjene najmlajšim in otrokom do 6. leta starosti, naj bodo na programu zgodaj (do 19. ure); če te ali druge vsebine, sprejemljive za majhne otroke, vključujejo posamezne prizore, ki pri otrocih vzbujajo tesnobo in strah, naj bo oddaja ali drugo avdiovizualno delo ne glede na zvrst označeno s simbolom VS (vodstvo staršev ali skrbniških oseb) in naj se ne predvaja v dopoldanskem času. Dnevno informativne oddaje so

glede uporabe simbola izjema, a tudi v tem primeru nazorni prikazi nasilja in strahu oziroma groze v zgodnjih terminih niso želeni. Izdajatelji programskih vsebin naj se v času pred 19. uro povsem izogibajo predvajanju prizorov grobega fizičnega in psihičnega nasilja, seksualnosti, diskriminacije, (zlo)rab škodljivih in drugih substanc in nevarnega vedenja.

Programske vsebine, ki so namenjene otrokom do 12. leta starosti, naj bodo na programu do 21. ure; če te ali druge vsebine, sprejemljive tudi za otroke do 12. leta starosti, vključujejo posamezne grozljive, fizično in psihično nasilne prizore ali prizore nevarnega vedenja, naj bodo, ne glede na zvrst (z izjemo dnevno informativnih oddaj), označene s simbolom, ki priporoča vodstvo staršev ali skrbniških oseb (VS); take vsebine naj se ne predvajajo v dopoldanskem času. Otrokom do 12. leta starosti naj se ne vsiljuje programskih vsebin z razvidnimi prizori seksualnosti ali pornografske seksualnosti, z grobim ali realnim nasiljem (na primer v pogovornih in resničnostnih oddajah), nevarnim vedenjem, diskriminacijo, uporabo težkih drog (četudi v kritičnem kontekstu) ali zlorabo mehkih drog in alkohola; zanje se priporoča predvajanje po 21. uri.

PRIPOROČENO OZNAČEVANJE: VS

2.2. Programske vsebine, ki so namenjene otrokom nad 12. let starosti, se običajno predvajajo tudi po 21. uri, vendar naj bodo na spored umeščene tako, da se ne končajo v najkasnejših večernih urah. Če te ali druge zanje primerne vsebine vključujejo posamezne grozljive, fizično ali psihično nasilne in poudarjene seksualne prizore ali prizore nevarnega in diskriminatornega vedenja, naj bodo, ne glede na zvrst (z izjemo dnevno informativnih oddaj), označene s simbolom za priporočen starostni prag (12+); take vsebine naj se ne predvajajo pred 21. uro. Če gre za vsebine, ki vključujejo posamezne namige na spolnost ali prizor, v katerem je spolno dejanje manj razvidno, označevanje ni potrebno. Če gre za prizore z uporabo drog in alkohola, naj bodo prikazani v kritičnem kontekstu. Enako velja za diskriminatorno vedenje. Pri izbiri vsebin z nasiljem naj se upošteva, da je lahko predstavljlivo, resno nasilje, ki vodi v težke poškodbe, stvar, ki jo tudi odrasli pogosto le s težavo spremljajo, zato ni primerno za to starostno skupino.

PRIPOROČENO OZNAČEVANJE: 12+

2.3. Programske vsebine, ki so narejene za mladoletne nad 15. let starosti, se običajno uvrščajo na program tudi v kasnejših večernih urah. Če vključujejo te ali druge zanje primerne vsebine zelo grozljive scene, več fizično ali psihično nasilnih prizorov, poudarjajo seksualnost oziroma uprizarjajo izjemno nevarno ali diskriminatorno vedenje in (zlo)rabo drog in alkohola, naj bodo ne glede na zvrst (z izjemo dnevno informativnih oddaj) označene s simbolom za priporočen starostni prag (15+); take vsebine naj se ne predvajajo pred 21. uro. Upoštevati pa je treba tudi, da so zanje praviloma primerne kasnejše večerne ure. To še

posebno velja za resničnostne oddaje, grozljivke in nasilne kriminalne žanre ter umetniške filme, ki vključujejo več prizorov alkoholizma, seksualnosti, nasilništva, kriminala, narkomanije in diskriminacije. Prizori nasilja, ki tematizirajo tudi nekonsenzualno spolnost, so sprejemljivi v kontekstu, ki vzpostavlja kritično distanco do pojava.

PRIPOROČENO OZNAČEVANJE: 15+

2.4. Programske vsebine, ki so primerne samo za osebe nad 18. letom starosti, naj se umestijo na spored samo v poznih večernih in nočnih urah, med 24. in 5. uro, oziroma naj bodo, kadar je to v skladu z vsebinskim zakonskim določilom in predvajanim žanrom, tehnično zaščitene. Vse obravnavane vsebine morajo biti v primeru, ko se določilo o tehnični zaščiti nanje ne nanaša, ustrezno označene s simbolom za priporočen starostni prag (18+). Mednje sodijo žanrski filmi z mnogo nasilja in grozljivih prizorov in resničnostne oddaje ter umetniški filmi, ki tematizirajo alkoholizem, seksualnost, nasilništvo, kriminal, narkomanijo in diskriminacijo. Opozoriti je treba, da se na ta način obravnavajo tudi reportaže, dokumentarni filmi in resničnostni šovi, v kolikor vključujejo prikaze izjemno zgroženih ljudi in resno pohabljenih teles ob strašljivih zvočnih učinkih.

Glede na zakonsko določilo se lahko samo v nočnih urah predvajajo avdiovizualne zvrsti (vključno z oglasi), v kateri prevladujejo prizori seksualnosti in nasilja in ne sodijo med programske vsebine, ki so prepovedane, ker bi lahko zelo škodovale psihičnemu, fizičnemu ali moralnemu razvoju otrok in mladoletnih. Tako se priporoča omejeno predvajanje porno šika (t.i. erotike) in umetniških filmov ter produkcijsko kakovostnih nadaljevanj ali resničnostnih oddaj s prevladujočim nasiljem in spolnostjo med 24. in 5. uro zjutraj, pri čemer je nujna ustrezna oznaka, tehnična zaščita pa ni potrebna. V primeru, da gre za druge zvrsti (»programske profile«) s prevladujočim nasiljem in seksualnostjo, sta potrebni tako časovna kot tehnična zaščita.

V primeru, ko gre za časovno omejeno in tehnično zaščiteno predvajanje so možne tudi močnejše vsebine s konsenzualno pornografsko seksualnostjo, na primer porno romance in pornografski »filmi za odrasle«. Nasilne pornografske vsebine in pornografski prizori nekonsenzualne spolnosti niso primerni kljub tehnični zaščiti, saj ta ne pomeni povsem zanesljivega varovala; upoštevati je potrebno, da gre v Sloveniji za družbeno in kulturno okolje, ki se je začelo pornografizirati šele v obdobju tranzicije in zato ni ustrezno pripravljeno niti s strokovnega niti s strateškega in etičnega vidika.

PRIPOROČENO OZNAČEVANJE: 18+

3. Druga priporočila glede usklajenosti programskih vsebin z zakonom in direktivo o televiziji brez meja

3.1. Vsebina določil 84. člena ZMed

Prvi odstavek (1) določa, katere programske vsebine, ki so opredeljene kot pornografija ali pretirano nasilje, se ne sme predvajati pod nobenim pogojem. Te vsebine so v direktivi določene glede na svoj potencialni učinek. Izdajatelji programskih vsebin v skladu s tem pravno zavezujočim evropskim predpisom ne smejo predvajati pornografije in pretiranega nasilja, tj. vsebin, »ki bi resno škodovala fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, zlasti takšnih vsebin, ki vsebujejo pornografijo ali neupravičeno nasilje.«

Drugi odstavek (2) se nanaša na programske vsebine iz prvega odstavka, kar v skladu z nanašajočim se delom drugega odstavka 22. člena referenčne evropske direktive (»druge programske vsebine, ki bi utegnile škodovati fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov«) pomeni, da gre za pornografske in nasilne vsebine, ki »bi utegnile škodovati fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov«, torej za vsebine, ki lahko škodujejo, ne pa resno škodujejo.

Ker tako pričujoči odstavek 84. člena zakona o medijih kot drugi odstavek 22. člena direktive o televiziji brez meja določata, da morajo biti take vsebine zaščitene, je potrebno pri razumevanju določila o zaščiti upoštevati tudi sedmi (7) odstavek 84. člena ZMed, ki predpisuje časovno zaščito programskih vsebin, »v katerih prevladujejo prizori nasilja in seksualnosti«, na čas med 24. in 5. uro, ne glede na to, ali je uporabljena tehnična zaščita ali ne. Tako razlago vsebinsko podpira dejstvo, da v nasilnih žanrih (*slasher*) prevladujejo prikazi nasilja, pri pornografskih žanrih pa gre za prevlado prizorov (pornografske) seksualnosti.

Tretji odstavek (3) pravno zavezujoče opredeljuje način predvajanja informativnih in izobraževalnih oddaj, umetniških avdiovizualnih del in drugih oddaj (op.: na primer zabavnih in resničnostnih oddaj, telenovel, tekmovalnih šovov), ki vključujejo prizore nasilja ali seksualnosti. Oblikovanje estetskih in etičnih meril, ki jih morajo izdajatelji programskih vsebin upoštevati, je v opredelitvah, ki nadgrajujejo zakon, stvar avtonomnega regulativnega postopka izdajatelja programskih vsebin.

Tako tretji odstavek 84. člena kot tretji odstavek 22. člena referenčne direktive določata uporabo akustičnega in/ali vizualnega opozorila. Vzporedno branje obeh obvezujočih

predpisov določa, da mora biti pred začetkom predvajanja opredeljenih programskih vsebin uporabljeno ustrezno akustično in vizualno opozorilo, ves čas med predvajanjem pa vizualni simbol. Kadar gre za kodirano predvajanje programskih vsebin, opisano označevanje ni potrebno, mora pa se uporabiti v primeru, če gre zgolj za časovno zaščito, torej tudi v času med 24. in 5. uro.

Četrty odstavek (4) določa formo etičnih in estetskih meril; oblikovana morajo biti v okviru internih pravil oziroma etičnih kodeksov. Vključevati morajo predpise o pritožbenih možnostih za gledalke in gledalce, ki ugotovijo kršitve obravnavanih pravil. To pa je možno le v primeru, ko so kodeksi oziroma pravila dostopna. Izdajatelji televizijskih programov so po zakonu dolžni poskrbeti za njihovo javno predstavitev in kontinuirano dostopnost.

Zakon določa tudi termin oblikovanja internih pravil oziroma kodeksov;* določena je tudi javna in državna evidenca nad časom nastanka in obstojem kodeksov ter njihovimi vsebinskimi spremembami. Glede na določilo pričujočega člena morajo biti interna pravila oziroma kodeksi poslani na pristojno ministrstvo in Svetu za radiodifuzijo v roku petnajstih dni od tedaj, ko so bili sprejeti.

V skladu s petim odstavkom (5) obravnavanega člena pristojni instituciji, Ministrstvo za kulturo in Svet za radiodifuzijo opravljata tudi letni nadzor nad izvajanjem internih pravil oziroma kodeksov, vključno s pritožbenimi postopki.

Izdajatelji televizijskih programov jima morajo posredovati poročilo za preteklo leto do konca meseca februarja v tekočem letu.

Šesti odstavek (6) vsebinsko določa podzakonski predpis, ki je delo pristojnega ministra; navedeni predpis je v celoti v pristojnosti ministra za kulturo. Predpisano označevanje z vizualnim simbolom in akustičnim opozorilom zagotavlja enotnost in lažjo zaznavo in razumevanje s strani staršev in otrok. Minister opredeli tudi način objavljanja in promocije označevanja.

Sedmi odstavek (7) določa časovno zaščito (predvajanje omejeno na čas od 24. do 5. ure) za programske vsebine, navedene v drugem odstavku pričujočega člena (op.: na primer porno šik, srhljivke in žanrski filmi nasilja i. p. d.) in druga avdiovizualna dela, v katerih lahko prevladujeta spolnost in/ali nasilje (op.: na primer umetniški filmi, ki tematizirajo spolnost

* Drugi odstavek 44. člena prehodnih in končnih določb zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o medijih določa, da morajo izdajatelji televizijskih programov sprejeti in objaviti interna pravila oziroma kodeks v šestih mesecih od uveljavitve navedenega zakona; glede na to morajo biti ti inteni dokumenti predstavljeni do vključno 24. decembra 2006.

in/ali nasilje, zaporniške nadaljevanke, resničnostni šovi ali poljudno dokumentarne oddaje v registru zabavnštva). V skladu z drugim (2) in tretjim odstavkom (3) morajo biti te vsebine označene, razen kadar se predvajajo v tehnično zaščiteni (op.: tj. kodirani) obliki. Smiselno je razumeti, da se v tehnično zaščiteni obliki, ki je v skladu z zakonom tudi časovno omejena, lahko pojavljajo »močnejše« vsebine kot v nekodiranem predvajanju, vendar ne tiste, ki jih obravnavani člen ne dopušča oziroma jih pričujoče smernice odsvetujejo.

Deveti odstavek (9) 84. člena Zakona o medijih določa pristojni instituciji za spremljanje uveljavljanja zakonskih določil od prvega do vključno sedmega odstavka navedenega člena (pristojno ministrstvo, tj. Ministrstvo za kulturo, in Svet za radiodifuzijo).

Deseti odstavek (10) obravnavanega člena določa inšpekcijski nadzor nad 84. členom zakona o medijih in skupaj z devetim členom (9) opredeljuje tudi inšpekcijske pristojnosti pod okriljem Ministrstva za kulturo glede spoštovanja določb prvega (1), drugega (2), tretjega (3), četrtega (4), petega (5) in sedmega (7) odstavka tega člena. Navedeni nadzor je določen tudi s 108. členom zakona o medijih.*

* Kazni za kršitve obravnavanega člena so določene v 129. členu Zakona o medijih, pri čemer je potrebno upoštevati spremembe in dopolnila, ki jih določa 40. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o medijih.

IV. Usmeritve za oblikovanje internih pravil (kodeksov) in njihovo uporabo

Interna pravila oziroma kodeksi: opredelitev

Interna pravila oziroma kodeksi so instrument, s pomočjo katerih izdajatelji televizijskih programov uveljavljajo načelo zaščite otrok in mladoletnih pred programskimi vsebinami, ki bi lahko škodovala fizičnemu, psihičnemu in moralnemu razvoju otrok in mladoletnih.

Izdajatelji televizijskih programov imajo neomejena pooblastila v zvezi z izvajanjem internih pravil oziroma kodeksov, zato ti vzpostavljajo samoregulativni mehanizem.

1. Odgovornost za oblikovanje internih pravil (kodeksov) in njihovo izvrševanje

Izdajatelji televizijskih programov naj na formalen način opredelijo instanco, ki bo odgovorna

- za vsebinsko oblikovanje internih pravil oziroma kodeksa,
- za njegovo skladnost z zakonom in smernicami,
- za naknadne spremembe internih pravil oziroma kodeksa,
- za vključevanje internih pravil ali kodeksa v delovne procese na vseh internih in eksternih nivojih,
- za uresničevanje pritožbenih poti, ki morajo biti opisane v internih pravilih oziroma kodeksu.

Navedena instanca je odgovorna tudi za letna poročila o izvajanju internih pravil oziroma kodeksa in za to, da so ustrezno posredovana pristojnemu ministrstvu in Svetu za radiodifuzijo.

Odgovorna interna instanca je opredeljena tudi v internih pravilih oziroma kodeksu. Lahko je formirana v obliki internega sveta za zaščito otrok in mladoletnih, ki vključuje predstavnika ali predstavnico zainteresirane družbene skupine, tj. predstavnika/predstavnico nevladne organizacije ali neodvisnega strokovnjaka ali strokovnjakinjo na področju medijev in posebej zaščite otrok in mladoletnih. Interna instanca je lahko oblikovana kot institut ombudsman ali ombudswoman za zaščito otrok in mladoletnih, in v tem primeru sestoji iz neodvisnega mediatorja, ki posreduje med izdajateljem televizijskih programov, gledalstvom in državnimi regulatorji, in strokovne službe (z zaposlenimi osebami), ki opravljajo dejavnosti, navedene v prvem odstavku 2. točke IV. dela smernic. Mediator za zaščito otrok in mladoletnih izvršuje tudi nadzor nad temi dejavnostmi in je sekundarna notranja pritožbena instanca v primeru, ko pritožba gledalca ali gledalke ni bila zadovoljivo razrešena na prvi instanci, tj. pri strokovni službi. Enako vlogo ima predstavnik/predstavnica nevladne organizacije ali neodvisen

strokovnjak ali strokovnjakinja na področju medijev in posebej zaščite otrok in mladoletnih v primeru, kadar je obravnavana instanca formirana v obliki internega sveta.

2. Vsebina internih pravil oziroma kodeksov

Vsebina internih pravil sledi vsebini smernic, vendar vključuje tudi:

- interni predpis o izdajateljevi instanci za zaščito otrok in mladoletnih,
- način internega obravnavanja pritožb (odgovorne osebe, roki, analiza in dr.),
- način promocije pravil o označevanju programskih vsebin,
- način promocije odgovornosti izdajateljev televizijskih programov in starševske odgovornosti,
- način promocije pritožbenega mehanizma izdajatelja televizijskih programov; tako načrt promocije kot promocijska sporočila za gledalke in gledalce morajo vključevati opozorilo, da zakonsko določilo obvezuje izdajatelja programskih vsebin k tridesetdnevni roki hranjenja kopij programskih vsebin in da dokazovanje potencialne škodljivosti programskih vsebin po tem roku ni več mogoče.

3. Pravila za uresničevanje pritožbenega procesa

4.1. Poleg konstituiranja pritožbene instance in sekundarnega internega nadzora nad reševanjem pritožb je pri vzpostavljanju pravil za njuno delovanje potrebna posebna pozornost glede rokov reševanja. Pritožba naj se obravnava takoj, zato je pomembno pravilo posamična obravnava. Odgovor na pritožbo je individualen, namenjen osebi, ki se je pritožila, hkrati naj bosta tako pritožba kot odgovor objavljena na internetnih straneh izdajatelja televizijskih programov.

a) Vsaka pritožba naj bo obravnavana kompleksno, torej z vseh vidikov, na katere opozarja oseba, ki se pritožuje, v kolikor so zaobjeti v 84. členu zakona o medijih in v pričujočih smernicah. Obravnave pritožb, ki ne vključujejo celovitega razumevanja 84. člena Zakona o medijih in pričujočih smernic, so pomanjkljive.

b) Pravila za analizo pritožb in odgovorov naj vključujejo vsebinsko in formalno merilo (število pritožb glede na vsebino pritožb, število odgovorov v skupinah, opredeljenih glede na način razreševanja pritožbe).

c) Analiza pritožb in odgovorov naj se obravnava v nekaj intervalih na leto, tako da lahko rezultati vplivajo na izbor programskih vsebin in njihovo umeščanje na spored.

Priloga

Izbrani člani

- iz Zakona o medijih,
- iz Direktive o televiziji brez meja,
- iz Konvencije o človekovih pravicah in osebnih svoboščinah in
- iz Deklaracije človekovih pravic.

ZAKON O MEDIJIH

6. člen

Dejavnost medijev temelji na svobodi izražanja, nedotakljivosti in varstvu človekove osebnosti in dostojanstva, na svobodnem pretoku informacij in odprtosti medijev za različna mnenja, prepričanja in za raznolike vsebine, na avtonomnosti urednikov, novinarjev in drugih avtorjev pri ustvarjanju programskih vsebin v skladu s programskimi zasnovami in profesionalnimi kodeksi, ter na osebni odgovornosti novinarjev oziroma drugih avtorjev prispevkov in urednikov za posledice njihovega dela.

8. člen

Prepovedano je z razširjanjem programskih vsebin spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni, ter izzivati narodno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost.

29. člen

(1) Odgovorni urednik mora hraniti zapise vseh objavljenih programskih vsebin najmanj petnajst (15) dni po njihovi objavi ter zainteresirani osebi na njene stroške izročiti ustrezno kopijo posameznega zapisa, in sicer najpozneje v treh (3) dneh od prejema pisne zahteve zainteresirane osebe.

(2) Kopija iz prejšnjega odstavka je lahko zainteresirani osebi izročena izključno v osebno rabo. Ne sme se razmnoževati in javno priobčevati brez soglasja izdajatelja, razen v okviru sodnega postopka.

49. člen

(1) Oglasi, katerih pretežno ciljno občinstvo so otroci, ali v katerih nastopajo otroci, ne smejo vsebovati prizorov nasilja, pornografije in drugih vsebin, ki bi lahko škodovale njihovemu

zdravju ter duševnemu in telesnemu razvoju, ali kako drugače negativno vplivale na dovzetnost otrok.

(2) Oglaševanje ne sme moralno ali psihično prizadeti otrok. Zato se z oglasi ne sme:

- vzpodbujati otrok k nakupu proizvodov ali storitev z izkoriščanjem njihove neizkušenosti in lahkovernosti;
- vzpodbujati otrok, da bi prepričevali starše ali koga drugega v nakup proizvodov ali storitev;
- izkoriščati posebnega zaupanja otrok v starše, učitelje ali druge osebe;
- neupravičeno prikazovati otrok v nevarnih situacijah.

84. člen

(spremenjen v skladu z 21. členom Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o medijih)

(1) Televizijski programi ne smejo predvajati pornografije in pretiranega nasilja, če bi lahko predvajanje resno škodovalo duševnemu, moralnemu ali telesnemu razvoju otrok in mladoletnikov.

(2) Predvajanje vsebin iz prejšnjega odstavka, ki utegne škodovati otrokom in mladoletnikom, je dopustno le pod pogojem, da je s tehničnimi sredstvi oziroma z zaščito omejeno tako, da otroci in mladoletniki do takšnih vsebin nimajo dostopa.

(3) Televizijski programi lahko predvajajo informativne in izobraževalne oddaje ter umetniška avdiovizualna dela, ki vključujejo prizore nasilja ali seksualnosti ob upoštevanju estetskih in etičnih meril, ki jih sami vnaprej določijo. Televizijski prizori, ki vključujejo nasilje ali seksualnost se lahko izjemoma predvajajo tudi v drugih oddajah, pod pogojem, da ne gre za vsebine, ki bi kršile estetska in etična merila iz prvega stavka. Pred začetkom predvajanja oddaj in del iz prvega stavka oziroma prizorov iz drugega stavka tega odstavka mora biti objavljeno akustično in vizualno opozorilo, da niso primerne za otroke in mladoletnike do 15. leta starosti, med njihovim predvajanjem pa morajo biti označene z ustreznim vizualnim simbolom.

(4) Estetska in etična merila za prikazovanje oddaj, del in prizorov ter merila za objavo opozoril iz prejšnjega odstavka določijo izdajatelji televizijskih programov s svojimi internimi pravili (etičnimi kodeksi), ki morajo biti ves čas javno dostopna. Pravila morajo opredeliti tudi pritožbene možnosti za gledalce, ki imajo pripombe glede izvajanja meril iz prejšnjega odstavka. Izdajatelji televizijskih programov morajo kopijo internih pravil poslati pristojnemu ministrstvu in Svetu za radiodifuzijo v 15 dneh od njihovega sprejetja in jih v enakem roku obvestiti o vsaki njihovi spremembi.

(5) Izdajatelji televizijskih programov morajo vsako leto posredovati pristojnemu ministrstvu in Svetu za radiodifuzijo poročilo o izvajanju internih pravil iz prejšnjega odstavka, ki mora

vsebovati tudi podatke o prejetih pritožbah gledalcev in njihovi obravnavi, najkasneje do konca februarja za preteklo leto.

(6) Pristojni minister s podzakonskim predpisom določi vizualni simbol ter akustično in vizualno opozorilo iz tretjega odstavka tega člena in način njegovega objavljanja ter predpiše načrt za njegovo promocijo.

(7) Ob upoštevanju prvega odstavka in meril iz tretjega in četrtega odstavka lahko televizijski programi predvajajo tudi programske vsebine, v katerih prevladujejo prizori nasilja ali seksualnosti, v terminu med 24. in 5. uro.

(8) Pornografske vsebine v tiskanih publikacijah ter na oglasnih površinah so lahko ponujene le tako, da jih otroci in mladoletniki ne morejo videti in kupiti. Dostop do pornografskih vsebin v elektronskih publikacijah mora biti s tehničnimi sredstvi oziroma z zaščito omejen tako, da otroci in mladoletniki do njih ne morejo dostopati.

(9) Izvajanje prvega, drugega, tretjega, četrtega, petega in sedmega odstavka ter podzakonskega predpisa iz šestega odstavka tega člena spremljata pristojno ministrstvo in Svet za radiodifuzijo. Letno poročilo Sveta za radiodifuzijo Državnemu zboru mora vsebovati tudi oceno izvajanja določb prvega do sedmega odstavka tega člena.

(10) Inšpekcijski nadzor nad spoštovanjem določb osmega odstavka tega člena v časopisih in revijah ter elektronskih publikacijah, ki so mediji v skladu s prvim odstavkom 2. člena zakona, izvaja inšpektorat pristojnega ministrstva, Tržni inšpektorat Republike Slovenije pa v tiskanih in elektronskih publikacijah, ki niso mediji v skladu s tretjim odstavkom 2. člena zakona.«.

129. člen

(spremenjen v skladu z 40. členom Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o medijih)

(1) Z globo od 250.000 do 20.000.000 tolarjev se kaznuje za prekršek izdajatelj pravna oseba ali izdajatelj samostojni podjetnik posameznik:

- če se po njegovem mediju z oglasi prizadene spoštovanje človekovega dostojanstva; spodbujajo rasno, spolno ali narodnostno razlikovanje in verske ali politične nestrpnosti; spodbujajo dejanja, ki škodujejo zdravju in varnosti ljudi ali zaščitijo okolja ali kulturne dediščine; žalijo verska ali politična prepričanja; škodi interesom uporabnikov (tretji odstavek 47. člena);

- če razširja oglase, katerih pretežno ciljno občinstvo so otroci ali v katerih nastopajo otroci in vsebujejo prizore nasilja, pornografije ali drugih vsebin, ki bi lahko škodovale njihovemu zdravju ter duševnemu in telesnemu razvoju, ali kako drugače negativno vplivale na dovtetnost otrok (prvi odstavek 49. člena);

- če razširja oglase, s katerimi se neposredno spodbujajo otroci k nakupu izdelkov ali storitev z izkoriščanjem njihove neizkušenosti in lahkovernosti ali s katerimi se neposredno spodbujajo otroci, da bi prepričevali starše ali koga drugega v nakup izdelkov ali storitev ali s katerimi se neposredno spodbuja izkoriščanje posebnega zaupanja otrok v starše, učitelje ali druge osebe ali s katerimi se neupravičeno prikazujejo otroci v nevarnih okoliščinah (drugi odstavek 49. člena);

- če prek televizijskega programa predvaja prizore pornografije in pretiranega nasilja, ki bi lahko resno škodovalo duševnemu, moralnemu ali telesnemu razvoju otrok in mladoletnikov (prvi odstavek 84. člena);

- če predvaja vsebine iz prvega odstavka 84. člena tega zakona, ki utegnejo škodovati otrokom in mladoletnikom in niso omejene s tehničnimi sredstvi oziroma z zaščito tako, da otroci in mladoletniki do takšnih vsebin nimajo dostopa (drugi odstavek 84. člena);

- če predvaja televizijske prizore, ki vključujejo nasilje ali seksualnost, in le-ti niso del informativnih, izobraževalnih in umetniških ter drugih oddaj, ter ne gre za vsebine, ki bi kršile estetska in etična merila iz tretjega odstavka 84. člena tega zakona, ne da bi pred njihovim predvajanjem objavil akustično in vizualno opozorilo, da oddaje niso primerne za otroke in mladoletnike do 15. leta starosti, ali če te oddaje ves čas njihovega predvajanja niso označene s predpisanim vizualnim simbolom (tretji odstavek 84. člena);

-če predvaja programske vsebine, v katerih prevladujejo prizori nasilja ali seksualnosti, izven termina med 24. in 5. uro (sedmi odstavek 84. člena).

DIREKTIVA O TELEVIZIJI BREZ MEJA

22. člen

(1) Države članice sprejemajo ustrezne ukrepe, s katerimi zagotovijo, da programi izdajateljev televizijskih programov pod njihovo sodno pristojnostjo ne vključujejo nobenih vsebin, ki bi resno škodovali fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, zlasti takšnih vsebin, ki vsebujejo pornografijo ali neupravičeno nasilje.

(2) Ukrepi, določeni v odstavku 1, velja tudi za druge programske vsebine, ki bi utegnile škodovati fizičnemu, duševnemu ali moralnemu razvoju mladoletnikov, razen kadar se z izbranim časom razširjanja ali s tehničnimi sredstvi zagotovi, da mladoletniki na območju prenosa v normalnih razmerah ne bodo videli ali slišali takšnih vsebin.

(3) Države članice tudi vselej, kadar se takšne oddaje prenašajo v nekodirani obliki, zagotovijo, da je pred njimi akustično opozorilo ali da so ves čas predvajanja označene z vizualnim simbolom.«

22.a člen

Države članice zagotovijo, da programske vsebine ne vsebujejo nobenega spodbujanja k sovraštvu na podlagi rase, spola, veroizpovedi ali narodnosti.

KONVENCIJA O VARSTVU ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

10. člen

(1) Vsakdo ima pravico do svobode izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij.

(2) Izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato lahko podrejeno obličnosti in pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon, in ki so nujne v demokratični družbi zaradi varnosti države, njene ozemeljske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali kaznivih dejanj, za varovanje zdravja ali morale, za varovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij ali za varovanje avtoritete in nepristranskosti sodstva.

SLOŠNA DEKLARACIJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

19. člen.

Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja všteti pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.

22. člen.

»Vsakdo ima kot član družbe pravico do socialne varnosti in pravico do uživanja, s pomočjo prizadevanj svojih skupnosti in mednarodnega sodelovanja in v skladu z ureditvijo in sredstvi neke države, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, nepogrešljivih za njegovo dostojanstvo in svoboden razvoj njegove osebnosti.«

29. člen.

(1) Vsakdo ima dolžnosti do skupnosti, v kateri je edino mogoč svoboden in popoln razvoj njegove osebnosti.

(2) Pri izvajanju svojih pravic in svoboščin je vsakdo podvržen samo takšnim omejitvam, ki so določene z zakonom, katerih izključni namen je zavarovati obvezno priznanje in spoštovanje pravic in svoboščin drugih ter izpolnjevanje pravičnih zahtev morale, javnega reda in splošne blaginje v demokratični družbi.

(3) Te pravice in svoboščine se v nobenem primeru ne smejo izvajati v nasprotju s cilji in načeli Združenih narodov.«